

Eugeniusz Wilkowski

**Solidarność na terenie gminy Grabowiec
w latach 1980 - 1989**

Chel m 2012

Wstęp

Dekada lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia jawi się przed badaczem przede wszystkim jako czas narodzin fenomenu Solidarnos ci i jej wpływu na przeobrażenia w Polsce i tej częsci Europy. Wydaje się to zrozumiałe. To dzięki temu ruchowi kraj nasz wybi  się na niepodleg os , zupełnie zmieniło się nasze usytuowanie międzynarodowe. Zmienione zostały struktury państwa. Są to niekwestionowane osiągnięcia, jawia ce się jako podstawowe. Równocześnie rodzi się potrzeba dyskursu o aktualnos ci ideałów Solidarnos ci, wszak na drodze wszczętych przeobrażeń nie wszystko udało się nam podj c, a w między czasie pojawiały się kolejne, nierozwiązane problemy, determinujące postrzeganie sprawy narodowej. Obchodzone są rocznice związane z Solidarnos ci , historycy i publicys ci odsłaniają kolejne rozdziały narodowej pokojowej rewolucji, w imię – jak wydaje się – nie tylko czystego poznania historycznego. Niedawna przesz os ci ma nas uczy , pozwala c wyci ga c wnioski. Nie podejmuj  odpowiedzi, na ile z owych lekcji wydobywamy potrzebne nauki. Wskazuj  jedynie, że wiele jeszcze przestrzeni narodowego bytu zostało do podjęcia, upor dkowania. Jeżeli tak, to w odniesieniu do wsi polskiej jawia  się one w zakresie szczególnym. Intencj  przedkładanej pracy jest ukazanie spo ecznos ci lokalnej, tworzonej przede wszystkim przez rolnik  w, w procesie wybijania się na niepodleg os . Rozumiejąc wszelkie uwarunkowania społeczno – ekonomiczne okresu transformacji z całą mocą należy podkre si c, że to właśnie rolnicy, ta warstwa społeczna poniosła wyjątkowo dotkliwe koszty. Dzisiejsza wie  *de facto* nie posiada reprezentacji politycznej wywodzącej się z Solidarnos ci. Pozostaje ona po stronie partii o rodowodzie z byłego systemu. Na ten obraz geografii politycznej złożyło się kilka czynnik  w, jednym z nich okazała się s abo c  przyw d c  w obozu solidarnos ciowego na wsi, którzy zmarnowali nagromadzony kapitał polityczno - aksjologiczny.

Jeżeli dzisiaj nikt nie kwestionuje historycznego znaczenia ruchu Solidarnos ci w procesie przemian, to należy pami ta c, że znaczący udział w tych zmianach mają rolnicy. W ostatnich latach problematyce Solidarnos ci poświęconych zostało szereg publikacji, zarówno w odniesieniu do centralnych struktur Zwi zku¹, jak i poszczególnych region  w. Najnowszym, a równocześnie najpełniejszym opracowaniem stała się siedmiotomowa praca *NSZZ Solidarno c  1980 – 1989*, przygotowana i wydana przez Instytut Pamięci Narodowej, pod redakcj  Łukasza Kamińskiego i Grzegorza Walig ry². W tomie piątym tej pracy

¹ Wskazuj  na wybrane pozycje: W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2005*, Warszawa 2005. Pierwsze wydania tej pozycji ukazały się w drugim obiegu, pod pseudonimem Albert. J. Holzer, K. Leski, *Solidarno c  w podziemiu*, Łódź 1990, A. Paczkowski, *P  l wieku dziej  w Polski 1939 – 1989*, Warszawa 1998, J. Eisler, *Zarys dziej  w politycznych Polski 1944 – 1989*, Warszawa 1998, *Solidarno c  podziemna 1981 – 1989*, red. A. Friszke, Warszawa 2006, *Stan wojenny w Polsce 1981 – 1989*, red. A. Dudek, Warszawa 2003, *Droga do niepodleg os ci. Solidarno c  1980 – 2005*, wstęp A. Paczkowski, Warszawa 2005, A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988 – 1990*, Krak  w 2004.

² *NSZZ Solidarno c  1980 – 1989*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.

zamieszczone zostały artykuły dotyczące Regionu Środkowo – Wschodniego³ i Regionu Chełmskiego⁴, a w tomie drugim pierwsza próba spojrzenia na dzieje Solidarności rolniczej⁵. Obok tego dzieła ukazał się I tom *Encyklopedii Solidarności*, zawierającej hasła dotyczące opozycji w PRL z lat 1976 – 1989⁶, w tym biogramy osób zaangażowanych w działalność opozycyjną w ramach Solidarności. W 2010 r. ukazała się praca „*Solidarność*” Rolników 1980 – 1989 pod redakcją Andrzeja Kaczorowskiego, w której zamieszczony został tekst z drugiego tomu NSZZ Solidarność 1980 – 1989, podzielony na dwie części, Solidarność rolnicza do 13 grudnia i po tej dacie⁷. Te dwie prace - tych samych autorów - w zasadzie pozostają podstawowymi w odniesieniu do problematyki Solidarności na wsi. Początkom niezależnego ruchu na wsi poświęcona została praca źródłowa, opracowana i poprowadzona wstępem przez Małgorzatę Choma – Jusińską i M. Krzysztofika⁸. Problematyce solidarnościowej, relacjom Kościół – Solidarność szereg artykułów poświęcił Andrzej Kaczorowski, dziennikarz, przy Związku pozostający od chwili jego narodzin⁹. Badania nad Solidarnością rolniczą wkraczają w przestrzeń dziejów ruchu ludowego w Polsce, który posiada znaczący dorobek badawczy i stosowne instytucje¹⁰ (Instytut Pamięci Narodowej badań nad Solidarnością rolniczą w zasadzie nie prowadzi).

W poszczególnych regionach powstało szereg artykułów i prac przyczynkarskich poświęconych dziejom Związku. Na tym tle pozytywnie wyróżnia się nasz region. W 2009 r. opublikowana została praca *Solidarność na ziemi zamojskiej w latach 1980 – 1989*, która ukazuje zarówno dzieje Solidarności pracowniczej jak i rolniczej, więcej, po 13 grudnia to rolnicy stanowili w tej części Polski główną siłę opozycyjną¹¹. W odniesieniu do tej problematyki monografia ta pozostanie podstawową, acz, co jakiś czas będą ukazywały się prace uszczegóławiające. W badaniach historycznych jest to proces naturalny, szczególnie otwarty w odniesieniu do lat osiemdziesiątych XX stulecia. Po dzień dzisiejszy bowiem wiele dokumentów wówczas powstałych pozostaje w zbiorach prywatnych. Opracowana została historia obu Solidarności w Chełmskiem, w monografii *Solidarność w Chełmskiem w latach 1980 – 1989*¹² (pierwszy zarys publikowany został w

³ M. Dąbrowski, *NSZZ Solidarność Region Środkowo – Wschodni*, [w]: *NSZZ Solidarność 1980 – 1989*, t. V ...s. 493 – 582.

⁴ M. Choma – Jusińska, *NSZZ Solidarność Region Chełm*, [w]: *NSZZ Solidarność 1980 – 1989*, t. V ...s. 583 – 641.

⁵ T. Kozłowski, J. Olaszek, *Niezależny ruch chłopski w Polsce 1980 – 1989*, [w]: *NSZZ Solidarność 1980 – 1989*, t. II ...s.

⁶ *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976 – 1989, t. I*. Warszawa 2010.

⁷ „Solidarność” Rolników 1980 – 1989, red. A. Kaczorowski, Warszawa 2010. Na zawartość tomu składają się teksty: Andrzeja Kaczorowskiego, *Niezależny ruch chłopski 1976 – 1980, Kościół wobec rolniczej „Solidarności”*, *Reaktywowanie NSZZ RI „Solidarność”*, Tomasza Kozłowskiego, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” 1980 – 1989*, Jana Olaszka, *„Solidarność” Rolników Indywidualnych 1981 – 1989*.

⁸ *Początki niezależnego ruchu chłopskiego 1978 – 1980*, wstęp, wybór źródeł i opr. M. Choma – Jusińska, M. Krzysztofik, Lublin 2008.

⁹ Przytoczę wybrane: *Bibliografia prasy chłopskiej drugiego obiegu 1977 – 1989*, [w]: „Pamiętnik Instytutu Macieja Rataja”, z. I, 1994. *Geneza niezależnego chłopskiego ruchu społeczno – zawodowego w Polsce (1976 – 1980)*, [w]: *Z badań nad dziejami wsi w Polsce*, red. Z. Hemmerling, N. Nadolski, Warszawa 1990, *Kościół wobec wsi. Duszpasterstwo rolników*, [w]: *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2004, *Ruch solidarnościowy na wsi w roku 1980*, [w]: „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 10 – 11.

¹⁰ M. in. należy wskazać na: Zakład Historii Ruchu Ludowego, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Ludowe Towarzystwo Naukowe – Kulturalne, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”, „Rocznik Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”, „Myśl Ludowa”, zwoływane Kongresy Historyków Wsi i Ruchu Ludowego – w 1995 r. w Rzeszowie, w 2000 r. w Lublinie, w 2006 r. w Puławach, w 2010 r. w Warszawie (wydawnictwa pokonferencyjne).

¹¹ E. Wilkowski, *Solidarność na ziemi zamojskiej w latach 1980 -1989*, Chełm 2009.

¹² E. Wilkowski, *Solidarność w Chełmskiem w latach 1980 – 1989*, Chełm 2010.

2005 r.¹³). W 2008 r. E. Wilkowski opublikował pracę *O wymiar Solidarności. Artykuły informacje dokumenty*, w której zebrał teksty dotyczące Solidarności sprzed 13 grudnia, okresu podziemnego i czasu przełomu¹⁴. Teksty te dotyczą głównie Związku na wsi. Aktualnie prowadzi kwerendę dotyczącą Solidarności rolniczej na terenie województwa lubelskiego (w granicach sprzed 1 stycznia 1999 r.). W pewnym zakresie problematyka Solidarności na wsi podjęta została w *Stąd ruszyła lawina... Region Środkowowschodni NSZZ Solidarność 1980 – 1989*¹⁵, *Solidarności na Ziemi Biłgorajskiej w latach 1980 – 1989*¹⁶, nauczycieli pracujących na wsi w pracy Zygmunta Łupiny *Solidarność nauczycielska Regionu Środkowowschodniego 1980 – 1989*¹⁷. W „Archiwariuszu Zamojskim” z 2011 r. został zamieszczony artykuł *Rolnicy zamojscy wobec systemu komunistycznego w okresie Solidarności podziemnej. Wybrane aspekty*¹⁸. Na łamach „Naszej Ziemi” opublikowane zostały teksty E. Wilkowskiego: *Aktualność ideałów Solidarności dla współczesnych – wybrane obszary*¹⁹ i *Spotkania rolników w Diecezjalnym Domu Rekolekcyjnym w Łabuniach k. Zamościa 1984 – 1988*²⁰. Powoli zatem powstają prace odsłaniające zakres przedsięwzięć podejmowanych przez Solidarność rolniczą, choć jest to ciągle postęp niezadowolający. Wiele regionów w Polsce nie posiada niemal żadnych opracowań (przykładem może być białsko – podlaskie).

Solidarności na terenie gminy Grabowiec i Trzeszczany poświęciłem jeden z rozdziałów w pracy *Solidarność na ziemi zamojskiej w latach 1980 – 1989*. Z uwagi na charakter opracowania spojrzenie to musiało przyjąć pewien stopień uogólnienia. Po dzień dzisiejszy pozostaje jedynym tekstem dotyczącym tej problematyki. W wydanych dotąd pracach, a poświęconych historii Grabowca, kwestie związane z ruchem Solidarności są konsekwentnie pomijane. W postawie piszących, nie tylko w tej części kraju, dominuje zmowa milczenia o tymże ruchu. W tej konwencji utrzymane są prace Państwa Józefa i Ewy Niedźwiedz. Dotyczy to nie tylko *Dziejów miejscowości gminy Grabowiec powiat zamojski*²¹, ale we wszystkich tomach tej serii. Rodzi się pytanie, w imię czego podejmuje się owe niedopowiedzenia, będące w istocie formą fałszowania dziejów. Można z określoną tradycją nie utożsamiać się, ale świadomie wykreślać ją z przeszłości? Ostatecznie zabieg ten świadczy o rzetelności warsztatu osoby piszącej. Problematykę Solidarności pomija również Wacław Jaroszyński w *Siedem wieków Grabowca*²². Z tym autorem należy polemizować w wielu kwestiach. Tych żołnierzy Polski Podziemnej, którzy po 1944 r. nie pogodzili się z narzucanym systemem komunistycznym, w literaturze przedmiotu nazywa się niezłomnymi, podziemiem niepodległościowym, u W. Jaroszyńskiego pozostaje komunistyczne określenie „banda”, np. „Ślepego”. Narzucanie zniewalającego systemu autor nazywa „wyzwoleniem”. Nie zauważa wprowadzanego terroru, sowietyzacji, PPR i PZPR jako ekspozytury obcego mandatu. Wszystko to pozostaje, pomimo iż praca została wydana w 1991 roku. Przy

¹³ E. Wilkowski, *Solidarność na ziemi chełmskiej w latach 1980 – 1989*, Chełm 2005.

¹⁴ E. Wilkowski, *O wymiar Solidarności. Artykuły informacje dokumenty*, Chełm 2008.

¹⁵ *Stąd ruszyła lawina... Region Środkowowschodni NSZZ Solidarność 1980 – 1989*, red. P. P. Gach, Lublin 2006.

¹⁶ E. Wilkowski, *Solidarność na Ziemi Biłgorajskiej w latach 1980 – 1989*, Chełm 2010.

¹⁷ Z. Łupina, *Solidarność nauczycielska Regionu Środkowowschodniego 1980 – 1989*, Lublin 2009.

¹⁸ E. Wilkowski, *Rolnicy zamojscy wobec systemu komunistycznego w okresie Solidarności podziemnej. Wybrane aspekty*, [w]: „Archiwariusz Zamojski”, 2011.

¹⁹ E. Wilkowski, *Aktualność ideałów Solidarności dla współczesnych – wybrane obszary*, [w]: „Nasza Ziemia”, nr 10/2010 z 10. 2010.

²⁰ E. Wilkowski, *Spotkania rolników w Diecezjalnym Domu Rekolekcyjnym w Łabuniach k. Zamościa 1984 – 1988*, [w]: „Nasza Ziemia”, nr 5/2011, maj 2011

²¹ J. Niedźwiedz, E. Niedźwiedz, *Dzieje miejscowości gminy Grabowiec powiat zamojski*, Grabowiec – Zamość 2011.

²² W. Jaroszyński, *Siedem wieków Grabowca*, Lublin 1991.

podobnym postrzeganiu dziejów najnowszych pozostaje Regina Boczkowska, jako autorka *Kroniki służby zdrowia ziemi grabowieckiej 1944 – 2000*²³. W tejże *Kronice* zaznacza: „Był dzień 22 lipca 1944 roku. W ciężkich, krwawych walkach frontowych przeszedł żołnierz radziecki i polski spychając wroga hitlerowskiego na zachód, pozostawiając za sobą wolną ziemię polską. Dnia 22 lipca 1944 roku został wydany w Chełmie Lubelskim Manifest Lipcowy Komitetu Wyzwolenia Narodowego, powołujący władzę terenową, proklamujący szeroko pojęte reformy społeczne, ekonomiczne i polityczne”²⁴. Taką ocenę wydarzeń z 1944 r. przedstawiano w głębokim PRL, ale nie dzisiaj. Odsyłam autorkę do podręczników szkolnych, nie wspominając już o stosownych opracowaniach historycznych. Już żaden z historyków, niezależnie od opcji politycznej, nie postrzega tak aktu instalowania zbrodnictwa systemu, a tu czytamy apologetykę planów Stalina.

Na uwagę zasługuje tomik *Studiów z dziejów Grabowca*, wydany pod redakcją Kazimierza Spaleńca²⁵, zawierający tekst Józefa Kusa *Księgi miejskie Grabowca (1643 – 1811)*, pozostałą część stanowią źródła (relacje z II wojny światowej) i słownik lokalnej gwary (opr. Elżbieta Widyma). Praca ta sygnowana jest przez Towarzystwo Przyjaciół Grabowca, szkoda, że nie pojawiły się kolejne tomy.

Przy gromadzeniu materiałów do przedkładanej pracy korzystałem głównie z archiwaliów, zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Zamościu i Instytucie Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie. Z Archiwum w Zamościu wykorzystuję źródła z Zespołów: Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Zamościu, Komitetu Gminnego PZPR w Grabowcu, Urzędu Gminy w Grabowcu, Gminnej Rady Narodowej w Grabowcu, z Instytutu Pamięci Narodowej akta: dotyczące działaczy Solidarności (spraw operacyjnego rozpracowania, kwestionariusze ewidencyjne) i spraw obiektowych. Kolejnymi, ważnymi źródłami stały się relacje działaczy Związku i Ks. kan. Tomasza Lewniewskiego, w latach 1986 – 1988 wikariusza z Grabowca, aktualnie kanonika Kapituły Lubelskiej, wicedziekana z Kazimierza Dolnego. Wszystkim osobom, które przedłożyły relacje, serdecznie dziękuję (wykaz relacji w biblio-grafii). Staram się zrozumieć również i tych, którzy z różnych racji nie zdecydowali się na przekazanie stosownych obszarów ze swojej pamięci. Z historycznego punktu widzenia jawi się to stratą, wszak każdy zapis wskazuje na ważny fragment działalności człowieka. W życiu jednostki, podobnie społeczności, stale odsłaniają się różne determinanty i to one wpływają na ludzkie zachowania. Różne postawy ujawniały się w okresie PRL, od afiliacji systemu po opozycyjność, tym bardziej dzisiaj, gdy posiadamy społeczeństwo pluralistyczne. Tę konstatację chcę usytuować w dyskursie – także rozpoczętym w Grabowcu - o przeszłości. Historii nie da się wymazać z pamięci.

Rozpoczynając pracę nad tą publikacją kierowałem się zasadniczą intencją, czy wręcz powinnością, ukazania postaw rolników dekady lat osiemdziesiątych z terenu gminy Grabowiec. Imperatyw sumienia, wzmacniany czynnikiem poznawczym, nakazuje zauważyć ich ówczesny wysiłek, odwagę powstawania z kolan i kroczenia wśród tych, którym takiej odwagi, a może i świadomości, brakowało. Uczestniczyli w niezwykle ważnym, ale i niełatwym – choć już pokojowym - procesie wybijania się na niepodległość. To oni łączyli klamrą wysiłek niezłomnych lat wojny i powojennego okresu narzucania zniewolenia narodu z prawem do stawania się wolnymi. Po 1945 r. Polska niepodległa pozostała na emigracji, w kraju nadal była „Polska Walcząca – walcząca na różne sposoby i z różnym nasileniem”²⁶. Teren gminy Grabowiec posiada piękną kartę tradycji akowskiej. Tu walki o wolną Polskę nie skończyły się w 1944 roku. Podziemie niepodległościowe utrzymywało się do początków lat pięćdziesiątych. Podlegało ono Inspektoratowi Zamojskiemu AK. W 1950 r. został on rozbity.

²³ R. Boczkowska, *Kronika służby zdrowia ziemi grabowieckiej 1944 – 2000*, Grabowiec 2008.

²⁴ Ibidem. s. 3.

²⁵ *Studia z dziejów Grabowca*, red. K. Spaleniec, Lublin – Grabowiec 2003.

²⁶ A. Paczkowski, *Zdobycie władzy 1945 – 1947*, Warszawa 1993. s. 9.

Oddział „Szuma” (Henryka Kwaśniewskiego) wchodzący w skład Inspektoratu, poważnych strat doznał jesienią i zimą 1951²⁷. W związku z tą sprawą aresztowanych zostało ponad dwudziestu rolników z terenu tej gminy. Rafał Wnuk wskazuje na dwudziestu dziewięciu²⁸. Tadeusz Wójciuk podaje nazwiska dwudziestu jeden mieszkańców Ornatowic aresztowanych we wrześniu²⁹. Pamięć o tym wydarzeniu w świadomości mieszkańców stale pozostawała żywą. Pamiętając o tamtych doświadczeniach jeszcze jesienią 1980 roku, podczas zakładania kół Solidarności Wiejskiej, nie wykluczali rozwiązań siłowych (aresztowań).

Gmina Grabowiec należała do jednej z najsprawniej organizujących Solidarność na terenie ówczesnego województwa zamojskiego. Nie bez znaczenia była świadomość historycznej ciągłości. Pojawiły się nowe wyzwania, nowe doświadczenia. Ten wysiłek, a równocześnie nieskrywaną nadzieję na zbudowanie wolnej, sprawiedliwszej Polski po prostu mam zauważyć, zapisać i w formie depozytu przekazać dzisiejszym, i przyszłym mieszkańcom tej ziemi. Zebraną wiedzę mam także dołączyć do literatury przedmiotu. Podkreślić chcę również postawę kapłanów z parafii Grabowiec. Przepięknie swój pobyt zapisali tu: ks. kan. Stefan Sawecki, ks. kan. Franciszek Nucia, ks. kan. Tomasz Lewniewski. Postać ks. kan. T. Lewniewskiego najczęściej prze-wija się przez niniejsze karty, ale to dlatego, że mógł złożyć sto-sowne relacje. Choć w Grabowcu pracował krótko, to jednak na tyle wystarczająco, aby stać się bohaterem. Z tą ziemią związany jest ks. Infułat prof. dr hab. Franciszek Greniuk, po dzień dzisiejszy pozostający niekwestionowanym autorytetem moralnym, wspierający czynnie różne poczynania duszpasterskie³⁰.

Działania Solidarności na terenie gminy starałem się po-kazać na tle lokalnych uwarunkowań. Z tych racji pojawiło się spojrzenie na kondycję ekonomiczną gminy przed 13 grudnia 1981 roku i po tej dacie. Potencjał rozwoju gminy był znaczący, ale determinanty centralnie zarządzanej gospodarki, przy rynku chronicznych braków, reglamentowanych towarów i usług, braku instrumentów prorozwojowych w skali makroekonomicznej, ni-gdy nie pozwoliły na uruchomienie możliwego postępu. Kolejnym tłem stały się uwarunkowania polityczne, dyktat jedynie słusznej ideologii nad każdą sferą życia kładł się cieniem nawet nad życiem prywatnym mieszkańców. Rozbudowany aparat re-presji, inwigilacji, autocenzury tłumiał szereg możliwych inicjatyw. Nie mogło zatem zabraknąć spojrzenia na lokalny establishment. O ile rezygnuję z podawania danych identyfikujących TW, nazwisk ormowców, choć postawa ich była nikczemna, rezygnuję z jakichkolwiek wątków natury obyczajowej, to nie mogę nie podawać nazwisk osób sprawujących najważniejsze funkcje publiczne. Przyjmowano je świadomie, raczej gorliwie wypełniając oczekiwania totalitarnego systemu. To te osoby uczestniczyły w przygotowywaniu i samym akcie farsy wyborczej,

²⁷ R. Wnuk, *Oddziały Inspektoratu Zamojskiego AK*, [w]: *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944 – 1956*, red. R. Wnuk, Warszawa – Lublin 2007. s. 148.

²⁸ R. Wnuk, *Konspiracja akowska i poakowska na Zamojszczyźnie od lipca 1944 do 1956*, Lublin 1992. s. 158.

²⁹ Według relacji Bronisława Wójciuka 8 grudnia 1950 r. zatrzymani zostali: Antoni Chmiel, Ludwik Greniuk (sąd orzekł karę dożywotniego więzienia), Mieczysław Greniuk, Stefan Greniuk, Antoni Grochowicz, (wyrok 10 lat, w więzieniu 3 lata, sołtys), Franciszek Gruszka, Michał Kawka, Tomasz Krauze, Bronisław Kucharczuk, Paweł Kulik, Michał Łukaszewicz (w więzieniu był przez rok), Józef Prystupa, Wiktor Skoczylas, Franciszek Wilk, Jan Wilk, Wacław Szostakiewicz, Bronisław Tęczak, Jan Wójciuk, s. Konstantego, Jan Wójciuk, s. Andrzeja, Mieczysław Wójciuk, Stanisław Wójciuk, pozostałe aresztowane osoby pochodziły z Hołużnego, [w]: *Relacja Tadeusza Wójciuka*. s. 1. Zbiory prywatne – T. Wójciuk.

³⁰ Ks. Infułat prof. dr hab. Franciszek Greniuk ur. Się w 1927 r. w Ornatowicach, żołnierz Armii Krajowej, w latach 1947 – 1952 studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Lublinie, święcenia kapłańskie otrzymał w 1952 r. W 1956 r. uzyskał tytuł doktora, a w 1973 r. doktora habilitowanego, w 1992 r. profesora nadzwyczajnego, w 2007 profesora zwyczajnego. W l. 1975 – 1982 był rektorem Lubelskiego Seminarium, kierując równocześnie (do 1992 r.) Katedrą Historii Teologii Moralnej na Wydziale Teologii KUL. W l. 1992 – 2002 pełnił funkcję wikariusza generalnego i kanclerza Kurii Diecezji Zamojsko – Lubaczowskiej. Od 1996 r. kierował Katedrą Etyki Prawniczej w Zamiejscowym Wydziale Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim. Jest autorem ponad 260 publikacji oraz 40 haseł w Encyklopedii Katolickiej KUL.

komunistycznych „świąt”, rocznic, odznaczeń, wytyczania „jedynie słusznej linii”. Wyodrębniam rozdział poświęcony nauczycielom, bo to bardzo istotny zakres życia każdej społeczności, grabowieckiej także. Wybory postaw i tu były świadome. Z pewnej już perspektywy czasu należy dokonać stosownej analizy. Byli nauczyciele, którzy płacili nawet wysoką cenę za swój sprzeciw, ale z niego nie rezygnowali. To nauczyciel, Janusz Woźnica, z terenu sąsiedniej gminy Miączyn, przyjeżdżał do Grabowca, by świadczyć o przeszłości i realiach ówczesnej dekady.

W przedkładanej pracy nie mogło zabraknąć spojrzenia na relację Kościół – Solidarność, wszak tylko on pozostawał jedyną legalną, a równocześnie niezależną instytucją. Miejskowa parafia stała się azylem dla tych, którzy mieli odwagę podejmować niezależne działania. Zatem i w Grabowcu pojawiały się przestrzenie nieskrępowanych przedsięwzięć, w odniesieniu do młodzieży także. Po latach nie można usprawiedliwiać się brakiem możliwości, czy niewiedzą. Linie podziału stawały się bardzo czytelne. Kilkakrotnie podejmowane próby – przez ks. Tomasza Lewniewskiego - stworzenia duszpasterstwa nauczycieli spełzły na niczym.